

Tátrai Viktor

Nyomor és nyilvánosság

Perényi Roland: A nyomor felfedezése Bécsben és Budapesten. Szociális riportok a 19–20. század fordulóján.

Napvilág Kiadó, Budapest, 2018. 169 oldal.

T. S. Eliot mondta a kritikáról, de azt gondolom, a könyvismertetésekre is helytálló a megállapítása, hogy az közös törekvés, csendes együttműködő munka, így remélem, hogy rendhagyó recenziómmal hozzájárulhatok az alábbiakban bemutatandó téma továbbgondolásához.

Perényi Roland történész, muzeológus legújabb kötete 2018-ban látott napvilágot. A szerző neve jól ismert a hazai társadalomtörténészek körében, már doktori disszertációjának megjelenésével figyelmet keltett, és ahogyan azt akkor opponensei (Bódy Zsombor, Mátay Mónika) megjósolták, alapvető szakirodalmommá vált a bűnözés társadalomtörténetével foglalkozók körében.¹ Ezt azért is említem, mert új könyvének témája csírájában már a disszertációban is megjelent, azóta pedig több tanulmányt is írt a hazai szociális riportokról, amelyet mostani monográfiájához is felhasznált. Ugyanakkor olyan újabb, szélesebb összehasonlító perspektívába ágyazta kutatását, ami indokoltá tette, hogy eddigi kutatásai együttesen egy monográfiában lássanak napvilágot.²

Perényi Roland a kötetet tizenegy fejezetre osztotta (az *Előszó* és a *Zárszó* nélkül), ami körülbelül 130 oldalt tesz ki. Az első három rövid fejezet a műfaj keletkezésének és a Perényi által választott elemzési szempontoknak a bemutatása, ezért célszerű a könyv ismertetését a címbe foglalt, ám magyarázatot igénylő műfaj bemutatásával kezdeni, hiszen ez a monográfia elemzendő tárgya.³ Perényi szociális riportnak nevez „minden olyan nyomtatásban megjelent riportot, amely a nagyvárosi szociális problémák – elsősorban a lakáshiány, a hajléktalanság, a nyomor és szegénység, valamint a bűnözés és prostitúció – közérthető formában történő bemutatását célozta meg” (13). Jellemzői közé tartozik, hogy zsurnalisztikai fogásokat használ, erősen próbál az érzelmekre hatni, szenzációként mutatja be a jelenségeket, ugyanakkor az információgyűjtés során olyan módszerekhez nyúl, amelyek a kialakuló társadalomtudományokat jellemezték. A szociális riport az elemzés során túlmegy a „problémák” feltárásán és leírásán,

¹ Perényi 2012. Az opponensi véleményeket és a választ lásd Bódy 2013; Mátay 2013; Perényi 2013.

² Korábbi kapcsolódó írásai: Perényi 2009, 2014; illetve Perényi 2012: 261–291.

³ Az első három fejezet a következő címeket viseli: *A nagyváros árnyoldalainak felfedezése; Források és megközelítések; A szociális riport kezdetei.*

sokszor azok megoldására is javaslatot tesz, így bizonyos szociális reformtörekvések propagálása sem áll távol tőle. A riportokban általában a szerző is megjelenik, mint hiteles tanú, aki átélte a sokkoló eseményeket, ezért igen gyakran választották az útleírásokhoz hasonló élménybeszámolók formáját. Ezek a riportok újságcikkek formájában, önálló kötetként, vagy akár képpel és a századforduló után már mozgóképpel is kísért előadások formájában jelenhettek meg. A szerzők célja, mint általában minden tudományos vagy szociális aktivizmusé, hogy minél szélesebb társadalmi csoportokhoz elérjenek, ezáltal népszerűsítve reformjavaslataikat.

A szociális riportok társadalomtörténeti hátterét a 19. századi industrializáció és urbanizáció, különösen a metropoliszok kialakulása jelentette. A nagyvárosok létrejöttek abban az átmeneti szakaszában talált termékeny talajra, amikor az iparosodás által gerjesztett és a vasút kiépülésével már lehetővé váló, alapvetően országon belüli migrációként megjelenő bevándorlás okozta hirtelen nagymértékű népességyarapodást a modern városi infrastruktúra kiépülése még nem tudta követni, ezért egy-egy nagyvárosban szélsőséges polarizáció alakult ki a belvárosok „modernsége” és a pár kilométerre – akár azonos kerületben – lévő külvárosok „elmaradottsága” között. Ide sorolhatjuk az utcák kiépítésétől a közvilágításon és tömegközlekedésen át a csatornázásig, illetve a lakásépítésig – sőt a közbiztonsági szolgálat kiépülését is – a modern nagyváros megannyi századfordulós jellegzetességét. A nagyvárosok kieleződő szociális problémáinak (prostituáció, hajléktalanság, bűnözés, nyomor, munkanélküliség) felfedezése és a sajtó átalakulása – „pulitzeri fordulat”, tömegsajtó kialakulása, új műfajok, mint a riport megjelenése és elterjedése – szintén olyan jelenségek voltak az 1880-as évek és az első világháború közötti Budapesten, amik nélkül ez a műfaj nem születhetett volna meg. Aminthogy ezek a körülmények később jelentek meg Bécsben és Budapesten, mint Londonban és Párizsban, úgy a szociális riport is a 19. század első felében alakult ki a nyugat-európai országokban és csak a 19. század második felében/végén Közép-Európa nagyvárosaiban.

A kutatás forrásainak és az elemzés tárgyának a bemutatása után nézzük meg, milyen megközelítést választott a szerző. Elméleti és módszertani megközelítésére alapvetően az antropológiai szemléletmód, az Alltagsgeschichte és a diszkurzuselemzés hatott, míg tematikailag a komplex város- és társadalomtörténeti problémák vizsgálata jellemző rá. Ahogy a bűnözés társadalomtörténetéről szóló műveiben is annak bemutatására koncentrált, hogy az elítéltek, illetve a középosztály „hogyan látták, illetve láttatták a korszak bűnözésének problémáját”,⁴ ezúttal is az a célja, hogy felvázolja „azt a folyamatot, amelyek során a nagyváros szociális problémái teret kaptak a középosztálybeli városlakók mentális térképén” (12). Ennek megfelelően munkája „inkább reprezentációtörténetnek tekintendő, semmint a nagyvárosi szociális problémák társadalomtörténeti feldolgozásának”, hiszen a bemutatott művek „legalább annyira szólnak a nagyvá-

⁴ Vö. Perényi 2012: 13.

rosi szociális feszültségek polgári diskurzusról, mint magáról a jelenségről” (12). A Perényi által választott megközelítés előnye, hogy több kutatási területhez is vannak kapcsolódási pontok, így széles olvasóközönségre tarthat számot. Veszélye, hogy talán egyik intézményesült irányzat sem fogja fenntartás nélkül magáénak vallani.

A Perényi által választott megközelítéssel kapcsolatban további két észrevételem van. Az egyik, hogy amíg a bűnözés társadalomtörténete esetében a szerző törekedett arra, hogy a narratív forrásokat az elérhető társadalom- és morálstatisztikai felmérésekkel is ütköztesse, amelynek révén az olvasó az egykorú „valóság” megismerhetőségét illetően és az arról alkotott reprezentáció kapcsolatának viszonyáról véleményt alkothatott, addig jelen monográfiában az egykorú valóság megismerésére való törekvés, a szociális riportok más típusú forrásokkal való ütköztetése elmaradt, ami akkor is hiányérzetet szül, ha a bevezető fejezetek már figyelmeztetnek erre. A negyedik fejezetben a szerző (*Nagyvárosi társadalmi problémák Lajtán innen és túl*) ugyan rövid, „hagyományos” társadalomtörténeti bemutatását adja a két fővárosnak, de ezt csak háttérként vázolja fel, nem reflektál a szociális riportokra. Nemcsak azért reméltem, hogy Perényi ezúttal is kísérletet tesz a „puha” és a „kemény” források ütköztetésére, mert korábbi munkáiban ezt kiválóan oldotta meg, hanem mert maga is kifejezte abbéli reményét, hogy műve „hozzájárul ahhoz, hogy a szociális riport mint műfaj és *mint társadalomtörténeti forrás* általánosan elfogadottá váljék történészi körökben is” (16, kiemelés – T. V.). Közismert, hogy az alsóbb társadalmi csoportok kutatása még a városi társadalom esetében is komoly kihívást jelent a társadalomtörténészek számára részben forráshiány, részben módszertani nehézségek miatt (a kutatható források többsége a hatalom és az elitek szemszögéből íródott, ahogy erre Perényi is felhívja a figyelmet), ezért örültem volna, ha a szerző példát mutat a szociális riportoknak, nemcsak mint a középosztályi mentalitás és a „másokról alkotott kép”, hanem mint a nincstelenekről szóló társadalomtörténeti források felhasználásának lehetőségeire is, akár egyetlen kiválasztott probléma (laktérzuzsora, alkoholizmus, munkanélküliség stb.) vagy szegénynegyed (például Angyalföld vagy az úgynevezett Csikágó) kapcsán.

A másik észrevétel, ami viszont a szerző által megnevezett célkitűzés és a feldolgozott források viszonyát illeti, az általánosíthatóság mindig előtolakodó problémája. A könyv nemcsak két város, de tulajdonképpen két szerző, Max Winter és Tábori Kornél köré is épült, és igaz, hogy más szociális riportok is szóba kerülnek (magyar vonatkozásban például Balla Jenőtől vagy Kovács Lydiától), mégis felmerül a kérdés, hogy ennyi szerző és riport kapcsán nem túlzás-e a szociális problémák „középosztálybeli” és „értelmiségi” mentális térképéről, illetve „polgári diskurzusról” beszélni.

A következő két fejezet magának a két „főhősnek”, Max Winternek (1870–1937) és Tábori Kornélnek (1879–1944), illetve környezetüknek a bemutatását

tartalmazza.⁵ Mindketten zsidó vallású altiszti hivatalnok családból származtak, de amíg Wintert megkeresztelték, addig Tábori megtartotta eredeti vallását.⁶ Egyetemi tanulmányaik után mindketten újságírói karrierbe kezdtek. Winterre lecsapott az osztrák szociáldemokraták napilapja, az *Arbeiter-Zeitung*, Tábori viszont egy polgári napilapnál, a *Pesti Naplónál* csinált karriert mint rendőri tudósító. Az eltérő újságírói indíttatásnak kimutatható hatása volt a szociális riportjaikra is, ezért az elemzés során fontos számba venni, a szerzők érdeklődése hogyan fordult ebbe az irányba, milyen célból írtak szociális riportokat. A két újságíró életének és a szociális riport háttérének bemutatását Perényi informatív, de olvasmányos stílusban oldotta meg, nem jellemző a biografikus részletesség, de ez nem is szükséges a téma szempontjából.⁷

A következő, *A szociális riport anatómiája* című fejezetben Perényi a műfajt elemzi különböző szövegek bemutatásával. Amíg a bevezető fejezetekben megelégedett a szakirodalmon alapuló rövid, definíciószerű ismertetéssel, ezúttal részletes diszkurzív elemzést kapjuk a műfajnak. Ez szerencsére túllép a hagyományos irodalmi műfaji elemzés határain, és betekintést nyerhetünk nemcsak abba, hogy *milyenek voltak* a szociális riportok, milyen mentalitások, attitűdök vagy kognitív reprezentációk húzódtak meg az alkotók fejében, hanem abba is, *hogyan készültek* a riportok. Tulajdonképpen módszertanilag ide tartozik még a következő fejezet is, amelyen már nemcsak a „cultural turn”, de a „spatial turn” hatása is érződik: *A középosztály mentális térképe és a szegénység*. Véleményem szerint ez a könyv legérdekesebb fejezete, ahol a szerző a szociális riportok mellé más forrásokat, térképeket is felhasznál az elemzéshez. Perényi munkásságából ismert, hogy korábban is törekedett „mentális térképek” elemzésére.⁸ Érdemes lett volna talán néhány bekezdést szentelni a térbeli fordulat elméleti háttérének explicitebbé tételére, ugyanis ismereteim szerint a néhány magyar nyelven is elérhető empirikus tanulmány és elméleti szakirodalom mellett sem tekinthető széles körben ismertnek és elfogadottnak ez a megközelítés.⁹

A következő két fejezetet talán lehetett volna összevontan tárgyalni, és akkor kevésbé lett volna széttagolt az egyébként nem túl hosszú könyv.¹⁰ Ezekben is látszik, hogy Perényi Roland igyekezett túllépni a hagyományos történelmi forrásokon, az írott szövegeken, és megpróbálta bevonni az elemzésbe a századfordulón kibontakozó diavetítéssel, illetve mozgóképpel kísért előadásokat is. Ezek ugyan

⁵ A fejezetek címe: *Szociális riport a császárvárosban; Szociális riport a magyar fővárosban*.

⁶ Winter viszont megtartotta a nevét, míg Tábori 1902-ben vette fel ezt a nevet, az eredeti Tauber helyett. Tábori édesapjának a neve tévesen Maxként szerepel a 66. oldalon, míg helyesen Mór volt. Vö.: Buza 2013.

⁷ Wintert 1935-ben mint hazaárulót az ausztrofasizmus fosztotta meg állampolgárságától és utasította ki az országból, végül 1937-ben Hollywoodban halt meg. Táborit bár sokan biztatták menekülésre, az ország német megszállása után sem emigrált, így 1944 áprilisában internálták, majd júliusban Auschwitzba deportálták, ahol feltehetőleg kivégezték.

⁸ Perényi 2006, 2008, illetve Perényi 2012: 157–199.

⁹ A teljesség igénye nélkül lásd például: Lepetit 2002; Gyáni 1999, 2007; Novák 2008.

¹⁰ A fejezetcímek: *A szociális riport mint „multimédiás műfaj”; Nagyvárosi nyomor a mozivásznon*.

a Perényi által megadott definíció szerint a szó szoros értelmében nem tekinthetők szociális riportnak, mégis részben az alkotók (Tábori és Winter), részben az eredeti célkitűzés, a középosztály szegénységről kialakított mentális reprezentációjának a bemutatása indokolta, hogy a szociális riportokkal együtt kerüljenek elemzésre, és ezzel csak egyetérthetünk. Ezeket a vetítéseket az 1888-ban Berlinben alapított Uránia Ismeretterjesztő Egyesület szervezte mind Bécsben, mind Budapesten. Rendkívül népszerű volt az új műfaj, amely széles társadalmi rétegeket, illetve különböző csoportokat tudott megszólítani a diákoktól és tanároktól kezdve, a kispolgárság és munkásság csoportjain át a középosztályig és az értelmiségig. Egy-egy sikeresebb alkotás több tucatot, a legsikeresebbek akár több száz előadást is megélték, így emberek ezreihez és tízezreihez jutottak el társadalmi csoportokat átívelően. Magyarországon az MTA ösztönzésére 1899-ben nyílt meg az Uránia Tudományos Színház, itt mutatták be többek közt Tábori Kornél és Székely Vladimír budapesti nyomorról készített előadásait is, amelyek 1911-ben és 1913-ban jelentek meg, és állítólag 130-szor, illetve 80-szor is „színpadra állították” őket. Az elemzés hátulütője, hogy csak a korabeli tudósítások alapján lehet rekonstruálni miről szóltak, mert az eredeti képek és szövegek vagy elpusztultak, vagy lappanganak valahol.

Perényi Roland kötetét egy *Epilógus* zárja *Szociális riport az első világháború után* címmel. Ebből megtudhatjuk, hogy a szociális feszültségek a világháború alatt és után még jobban kiéleződtek, de ideológiai és politikai okokból a szociális riport műfajának – legalábbis Budapesten – leáldozott. Az utolsó komoly munkát Tábori Kornél Huszár Károly, újságíróból lett ellenforradalmi miniszterelnök kérésére állította össze, feltehetőleg az antantmisszió tájékoztatására a világháború és az 1918–1919-es összeomlás következtében kialakult kétségbeejtő fővárosi nyomorról. A két világháború között már a falukutatás és a népi szociográfiák kerültek az érdeklődés középpontjába.

Perényi monográfiájának értenyei között kiemelendő, hogy nem Budapest-központú, Bécs is hangsúlyosan megjelenik a szövegben, továbbá az is, hogy 78 kép, többnyire „szociofotó” teszi élvezetesebbé az egyébként is olvasmányos stílusban megírt munkát. A borítóra választott kép impresszív, bár a narancssárga színű betűket érdekes választásnak tartom az egyébként kizárólag fekete-fehér képeket tartalmazó könyvhöz. A bibliográfián túl személy- és helynévmutató is tartozik a kötethez.

* * *

Ahogy az ismertetés elején jeleztem, a recenzióírás közös törekvés egy téma jobb átgondolásához, ezért szeretnék egy további szempontot felvetni kifejezetten a magyar szociális riportok elemzéséhez. Tábori Kornél munkásságát és a szociális riportokat az elmúlt években nemcsak Perényi Roland, hanem más szerzők is kutatásuk középpontjába állították, így Albertini Béla, Bálint Angelika, Buza Péter, Buzinkay Géza, Császtvay Tünde és Tomsics Emőke is hozzájárult a téma bemutatásához. Mindegyikőjük kutatásában, mintegy mellékalakként, Tábori

szerzőtársaként tűnik fel Székely Vladimir személye, akiről többnyire ugyanazt a pár pontatlan adatot idézik, miszerint 1898-tól vagy 1902-től volt a rendőri sajtóiroda vezetője (68).¹¹ Megítélésem szerint azonban Székely Vladimirknak központi szerepe volt a magyar szociális riportok kialakulásában, és ennek figyelembevételével jobban megérthetjük azokat, és talán egy félreértést is meg tudunk cáfolni, ami abból származhat, hogy a dualizmus kori rendőrség szinte kizárólag közigazgatás-történeti szempontból lett feldolgozva, így inkább negatív előítéletek és sztereotípiák határozzák meg a róluk való gondolkodásunkat.¹²

Abból az észrevételből érdemes kiindulni, hogy a budapesti szociális riportok készítésében – ellentétben a béccsel – feltűnő nagy számban vettek részt rendőri riporterek. Tábori Kornél és Balla Jenő mellett Székely Vladimir is ide sorolható, hiszen nemcsak a rendőri sajtóiroda vezetője volt, hanem a *Tolnai Világlapja* Bűnügyi Krónikájának a rovatvezetője is. Úgy vélem, nem túlzás azt mondani, hogy a magyar szociális riportok egyik ága kifejezetten a rendőri, bűnügyi riportokból alakult ki. Hogyan? A fővárosi rendőrség és a rendőrtisztviselők voltak azok, akik a századfordulón – tudományos, szociológiai, illetve szociográfiai kutatások híján – testközelből megfigyelhették a szegénységet és annak hatásait az emberek életére. A népszámlálások alkalmával voltak ugyan számlálóbiztosok, akik kimentek a nyomortanyákra is összeírni az embereket, és ilyenkor szembesülhettek az itteni állapotokkal, de utána a társadalomstatistikusok csak számokra redukált adatként találkoztak a szegényekkel.¹³

„Mindnyájunknak módjában áll betekinteni a küzdelmes élet szomorú titkaiba és rejtelmibe, de *leginkább a rendőrségnek. A rendőrnek* tapasztalt éles szeme belát a legtitkosabb helyzetekbe, keze messze elér s benyúlhat a legveszélyesebb helyekre, azért neki *van legtöbb alkalma fölfedezni az egyéni és társadalmi bajt* s neki áll leginkább módjában az első segély nyújtása.” (Kiemelés – T. V.)

Bakonyi Kálmán, kir. ítéletábrai bíró, a budapesti kir. büntető törvényszék-nél a fiatalkorúak bíróságának t. elnöke, foglalta össze így 1909-ben a rendőrség

¹¹ Buzinkay 2005; Buza 2013: 39; Tábori– Székely 2014: 7; Bálint 2014, 2017.

¹² A dualizmus kori fővárosi rendőrségről utoljára 1995-ben jelent meg átfogó monográfia, de a még feldolgozatlan témákból azóta sincs hiány. Ezek közé tartozik a rendőri szakirodalom fejlődésének értékelése, a rendőri hivatás professzionalizációjának vizsgálata vagy a rendőrök, mint egy foglalkozási-társadalmi csoport társadalomtörténeti szempontú vizsgálata. Így például egyetlen dualizmus kori rendőrrel vagy rendőrtisztviselővel sem rendelkezünk átfogó biográfikus életúttelezzsel. Vö.: Kollár et al. (szerk.) 1995.

¹³ Alpári Gyula (1882–1944) a *Népszava* újságírója az 1910-es fővárosi népszámlálásban mint számlálóbiztos vett részt. Élményeiről, az angyalföldi munkásság nyomorúságos helyzetéről szociális riportban számolt be, és még ő is, a szociáldemokrata párttag is meg volt döbbenve. Lásd Alpári 1911. (Csunderlik Péter „mini-munkásszociográfiának” hívja, ami véleményem szerint túlzás, de a szociális riport műfaji követelményeinek tökéletesen megfelel. Vö.: Csunderlik 2018. Csunderlik tanulmánya egyébként szintén alátámasztja Perényinek azt a nézetét, hogy a szociális riport a szociográfia előfutárának is tekinthető.

speciális helyzetét.¹⁴ Hasonlóan vélekedett Dorning Henrik rendőrfogalmazó, a székesfővárosi államrendőrség rendőri gyermekbíróságának első vezetője:

„A rendőrség egyre figyeli a társadalom életének nyilvánulásait. Megismeri a bűnösök, meg a nyomor tanyáit, minden fény mögött keresi az árnyéket, az abban meghúzódókat. A rendőrség az, melynek leghamarább szemet szúr nemcsak a züllött, a büntetett, hanem az elhagyott gyermek is. Aki már hallott a razziákról, tudja, hogy ilyenkor rémítő képek tárulnak fel a hatóság emberei előtt, ezek alakjai közt félmeztelen, csenevész, gondozatlan, avagy züllött, már kora ifúságukban bűnöző gyermekek. [...] Összefolyik itt a büntető jogszolgáltatás a közigazgatási szegényügygel.”¹⁵

Miből következett, mi volt az alapja a 19. század végén a rendőrség szociális problémák iránti egyre intenzívebb érdeklődésének?

A századfordulón, éppen a magyar szociális riportok hőskorában a büntetőjog területén számos újítást vezettek be, amelyek mindennapi témák voltak a rendőri szakajtóban, valamint a rendőrtisztviselők és a rendőri riporterek között. Ezeket a reformokat a *kriminálszociológiai* iskola inspirálta (Gabriel Tarde, Franz von List stb.), ami a bűnözést a korábbi *kriminálantropológiai* iskola (például Cesare Lombroso) biológiai determinizmusával szemben alapvetően környezeti hatásokkal, részben fizikai, de elsősorban szociális, társadalmi környezeti tényezőkkel igyekezett magyarázni. Ez a megközelítés azt hangsúlyozta, hogy senki sem születik gazembernek, alapvetően a környezettől függ, melyik gyermekből válik tisztességes állampolgár és melyikből bűnöző, és hogy a munkanélküliségnek, a szegénységnek, az alkoholizmusnak, az iskoláztatás hiányának és általában a társadalomból való kirekesztődésnek különlegesen fontos szerepe van a bűnözés újratermelődésében. Ezért tartották többek között hatásatlannak a toloncozást és a fogházat, mert ott biztosan nem olyan környezetbe kerül az „elzüllött gyermek” vagy a kihágáson, kisebb bűncselekményen ért elkövető, ahol a polgári társadalom normáit sajátíthatná el. A bűntények elkövetésében a biológiai determinizmus helyett a környezetnek döntő hatást tulajdonító kriminológiai iskola előtérbe kerülésének természetes következménye volt, hogy a büntetőjogban is a prevenció, vagyis a megelőzés került a fókuszba. Friedmann

¹⁴ Gegus–Szekely (szerk.) 1909: 304. A *Közbiztonság* a rendőrtisztviselők legtekintélyesebb országos szaklapja volt a századforduló után, hetente jelent meg. Évkönyvet 1909 és 1914 között adtak ki. Bakonyi Kálmán (1859–1942) egyébként az Országos Gyermekvédő- és Fröbel Egyesület igazgatója és elnöke is volt, valamint a szabadkőműves Szimbolikus Nagypáholy helyettes nagymestere. Lásd Bakonyi 1916, 1927. „Leleplező” szándékkal: Somogyi 1929; továbbá: L. Nagy 1973.

¹⁵ Gegus–Szekely (szerk.) 1909: 314–315. Dorning Henrik 1897-től mint díjnok, 1901-től mint gyakornok dolgozott a fővárosi rendőrségen, és gyorsan lépkedve a hierarchia grádcisain 1922-re elérte a főkapitány-helyettesi rangot. 1928-tól 1934-ig a bűnügyi osztályt vezette, amikor kényszernyugdíjazták. Az 1922-ben létrejött Nemzetközi Bűnügyi Rendőrségi Bizottságnak alapításától kezdve a tagja volt, majd az 1932-es római kongresszuson alelnökké is megválasztották. *Belügyi Közlöny*, 1901. június 6.; *Pesti Hírlap*, 1927. június 12.; *Esti Kurir*, 1928. november 3., 1928. november 7.; *A Magyar Detektív*, 1932. december 1.; *Az Est*, 1934. április 15.

Ernő, a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület magyar csoportjának főtítkára, akit Táborighoz hasonlóan szintén egy német koncentrációs táborban fosztottak meg életétől, 1909-ben így foglalta össze a változásokat:

„Az elméleti kérdések megvitatása ma a büntetőjog terén háttérbe szorul. A büntetőjogi új irányok, [...] hogy emberek újabb bűncselekmények elkövetésétől visszatartassanak, hogy embereket megmentsenek a bűntől az élet számára. [...] Ahol tehát büntetésre szükség nincs, sőt – ellenkezőleg – a büntetéssel még nagyobb baj okoztatnék, ott a büntetéstől el lehet tekinteni és helyette más eszközökhöz kell nyúlni, melyek egyaránt alkalmasak a jogrend fenntartására, és az egyén megjavítására. Ez az alap gondolat a reformintézmények egész sorához vezetett.”¹⁶

A cikk utolsó bekezdésében még egyértelműbben megfogalmazta a változásokat Friedmann, kiemelve a rendőrség szerepét is:

„A repressió háttérbe szorul a praeventió mellett. A megelőzés lesz a harci jelszó. És ebben a munkában a rendőri hatóságoknak – melyek par excellence megelőzésre vannak hivatva – előkelő szerepkör fog jutni.”¹⁷

Ahogy Friedmann írásából is kitűnik, a prevenció kérdése került a századfordulón a büntetőjogi gondolkodás központjába, és ezzel szorosan összefüggött az igény a bűnözés, a bűnözővé válás okainak, illetve azoknak a társadalmi csoportoknak és helyzeteknek a megismerésére, akikről és amikről úgy tartották, hogy szorosabb kapcsolatban állnak a bűnözéssel. Ez az a szellemi környezet, amelynek az előterében kialakult – éppen a rendőri riporterek és a rendőrtisztviselők tollán – a magyar szociális riport.

Ezért félreértésnek tartom azt a szakirodalomban felbukkanó értékelést, hogy bizonyos szociális riportok kapcsán a „szegénység kriminalizálásáról” van szó, még akkor is, ha kiragadhatók túlzottan általánosító mondatok.¹⁸ E riportok célkitűzése a figyelemfelkeltés volt, hogy a „polgári társadalom” figyelmét felhívják a „nagykorúton túli” szociális problémákra. Ahogy Krecsányi Kálmán rendőrtanácsos, detektívfőnök Balla Jenő rendőri riporter *Bűn és nyomor* című szociális riportjaihoz írt előszavában kifejtette:

¹⁶ Gegus–Székely (szerk.) 1909: 308. Friedmann Ernő (1883–1944) a berlini Humboldt Egyetemen tanítványa volt Franz von List (1851–1919) német büntetőjogásznak, a „közvetítő iskola” néven ismertté vált kriminológiai irányzat (tulajdonképpen a kriminálszociológiai irányzat egy késői válfaja) legtekintélyesebb alakjának. 1902-ben, tehát 19 évesen már előadást tartott egy List által elnökölt büntetőjogi konferencián Berlinben. Ezt az előadását 1903-ban a *Huszedik Század* magyar nyelven meg is jelentette. Lásd Magyar ifjú fölolvasása Berlinben. *Budapesti Hírlap*, 1902. március 19. 10; valamint Friedmann 1903.

¹⁷ Gegus–Székely (szerk.) 1909: 310–311.

¹⁸ Bálint 2014: 96; Bálint 2017: 179.

„E füzetke tartalma pedig, melynek célja a társadalom ezen nyomorultjaira és gyermekeire a jólelkű, nemesszívű emberbarátok figyelmét felhívni, csak halvány képét nyújtja ama borzalmaknak, amelyet az élet egy-egy ilyen razzia alkalmával lép-ten-nyomon élénk tár. Egy fejlődő nagy világváros sötét, szomorú árnyképei ezek, amelyekről valódi fogalma csak annak lehet, aki azokat közvetlen tapasztalatból látta, ismeri. És ez a cél, hogy a főváros ezen foltjait a társadalom irányító tagjaival megismertesse, vezette a rendőrséget akkor, midőn néhány jótékonyágáról ismert urat és úrnőt és a napilapok tudósítóit a nyomor, az erkölcsi romlás és züllés ezen tenyésztő fészkeibe elvezette, hogy egy részről közvetlen tapasztalatok alapján győződjenek meg azon veszélyről, mely ezen nyomortanyákról a főváros jogbiztonságát naponkint fenyegeti, másrészt pedig, hogy közvetlen tapasztalatok alapján alkalmazhassák a segínyt ott, ahol az leginkább szükséges. *Minden bűn kútforrása a legtöbb esetben a nyomor vagy az erkölcsi züllés.*”¹⁹

Nem arról van tehát szó az éles megfogalmazás ellenére, hogy a szegényeket, pláne a szegénységet kriminalizálnák, hanem arról, hogy úgy gondolták, a nyomor enyhítésével, megfelelő preventív intézkedésekkel (például a gyermekvédelemmel), tehát szociális reformokkal és nem rendészeti eszközökkel megelőzhető, hogy a szegények bűntényeket kövessenek el, a polgárok pedig megvédhetők attól, hogy bűntény áldozatává váljanak. Ahogy Krecsányi az előszó zárásaként megfogalmazta:

„Az államnak, a társadalomnak saját érdeke tehát, hogy a bűn ezen forrásait lehetőleg betömje, az erőszakos törvénysértések és bűnelkövetéseknek okait eltávolítsa, a társadalom minden rétegének a tisztességes megélhetés lehetőségét biztosítsa, hogy ezzel a szegénység, a nyomor kísértő szellemét, a bűnt, az emberiségtől távolítsa. A nyomor ezen tanyáinak egyik legsötétebb foltja, az abban felnövő ártatlan gyermekek testi és lelki elzüllése, akik ebben a légkörben felnöve, a legtöbb esetben, a mai társadalmi rend és tulajdon elleni ellenszenvet szívják magukba. Addig is tehát, amíg talán egykor eljön az a kor, hogy a természet asztalán mindenki számára terítve lesz, öleljük magunkhoz a szegény, nyomorgók elhagyott gyermekeit és kövessük a szeretet vallása hirdetőjének örökszép tanítását: »Szeresd felebarátodat, mint önmagadat!«”²⁰

¹⁹ Krecsányi 1909: 1 (kiemelés – T. V.).

²⁰ Krecsányi 1909: 1. Krecsányi Kálmán (1855–1936) 1901. november végétől volt a detektívosztály vezetője, 1912 novemberétől (mint főkapitány-helyettesnek) összevonták számára a bűnügyi és a detektívosztály vezetését, de 1913 októberében, amikor összeütközésbe került Boda Dezső főkapitánnyal, áthelyezték a Rendőri Fog- és Toloncház élére. 1917 június végén, Boda bukása után az új főkapitány, Sándor László visszaadta régi állását, amit 1918 novemberéig látott el, amikor a Károlyi-kormány nyugdíjazta. 1920-ban hiába kérte reaktiválását, a Teleki-kormány a felülvizsgálat során bár elismerte, hogy a nyugdíjaztatás törvényellenesen történt, politikai okokból kifolyólag megtagadta a kérést. (A rendőrséget, és elsősorban annak vezetőit tették felelőssé az őszirózsás forradalom sikeréért.)

Balla Jenőtől is hasonló idézeteket lehet hozni előbb említett szociális riportjaiból: „Az volt a cél, hogy a közvetlenség hatása alatt a jómódú társadalom vezető urait olyan társadalmi akció megindítására serkentse, amely a rémséges állapotok javítására alkalmas.” Vagy: „[...] ezen a vidéken lakóknak kevés közük van a kultúrához. Nem az ő hibájukból, hanem talán a közigazgatás vagy a társadalom nemtörődőmsége folytán.” Valamint: „A külvárosok hatalmas bérkaszárnyaiban uralkodó életet kell tanulmányoznunk, hogy megtaláljuk a bűnbeesés okait és közvetlenül lássuk, hogyan népesül be a bűnöző társadalom.”²¹

Ez az a kontextus, amit szerettem volna kiemelni a magyar szociális riportok keletkezésének okai közül. A magyar szociális riporterek egy része, éppen a legtöbbet és leggyakrabban idézett szerzők (Tábori, Balla, Székely), rendőri riporterből lettek szociális riporterek, és a bűnügyi hírből fejlesztették ki a szociális riportot. Nem arra keresték a választ, hogy mi okozza a szegénységet, nem annak szociológiai leírását kívánták adni, hanem a bűnözés okainak és a megelőzés lehetőségének keresése közben „fedezték fel” a budapesti nyomort, a külvárosok nyomorát. Azt, hogy a fővárosban olyan tömegek élnek kiszolgáltatott, szinte „társadalom alatti” léthelyzetben, ami újra- és újratermeli a bűnözést, mert az ebbe a világba születő vagy itt felnövő gyermekeknek gyakran esélyük sincs, hogy elsajátítsák a polgári világ normarendszerét.

A rendőrtisztviselők és a rendőri tudósítók szoros munkakapcsolatát tehát kulcsfontosságúnak tartom a szociális riportok értelmezése kapcsán. A századfordulón ugyanis a fővárosi rendőrségen belül létrejött egy olyan alapvetően professzionális (szakmai), kriminológiai és büntetőjogi képzettségű, de ezeken keresztül a szociális problémák és mozgalmak iránt is nyitott és érdeklődő tisztviselői szakembergárda, akik bár korántsem voltak olyan radikális gondolkodók, mint a Galilei Kör tagjai, a szociáldemokraták vagy a polgári radikálisok, de a „polgári társadalom” keretei között, különböző hangsúlyeltolódásokkal, de a századforduló konzervatív-liberális eszmerendszerén belül maradván, már szociális reformokat sürgettek, és támogattak.²² Valószínűleg ebbe a csoportba sorolható Székely Vladimir (1873–1958), Gegus Dániel (1869–1942), Schreiber Emil (1863–1930) vagy Dorning Henrik (1880–1960), hogy csak pár olyan ismertebb rendőrtisztviselő nevét említsem, akik újságírói és szakírói tevékeny-

²¹ Balla 1909: 9, 17, 48. Balla Jenő (1877–1926) 1926 június 1-jén a Margit hídról a Dunába vetve magát öngyilkos lett. Minden úgynévezett polgári lap hosszú cikkben emlékezett meg róla, de érdemes a *Népszava* tudósítását idézni: „A budapesti újságíró-társadalom egyik legképzettebb tagja, Balla Jenő, kedden a Dunába ölte magát. A rendőri és társadalmi riport terén Balla közel 30 éve vezetőszerepet vitt. Elsőrangú szakudással foglalkozott a szociális nyomor okozta bűncselekmények elemzésével, azoknak okaival és azon polgári újságírók közé tartozott, akik átértékelték a magyar munkásmozgalom jelentőségét és annak célkitűzéseit lélekben magukénak vallották.” *Népszava*, 1926. június 2. 13.

²² Nyilván nem az egész tisztviselői karra kell gondolni, csak egy részére, akiknek viszont a jelentősége felülmúlta létszámukat, mert ők szerezték meg a rendőrtisztviselők országos szaklapjának, a *Közbiztonságnak* a szerkesztését. A Közbiztonság a Magyarországi Rendőrtisztviselők Országos Egyesületének a hivatalos közlönye volt.

séget is végeztek, és az 1910-es évek végére vezető pozícióra tettek szert az államrendőrség tisztviselői karában. Létrehoztak egy országosan is ismert rendőri szaklapot, a *Közbiztonságot*, amelynek a programjává tették, hogy „hű tükre akar lenni az egész ország rendőri, kriminalistikai és szociális életének”.²³

Különleges szerep jutott ebben a csoportban Székely Vladimirknak, aki nem csak Tábori Kornél rendszeres szerzőtársa és a rendőri sajtóiroda vezetője volt, mint az az eddigi szociális riportokról szóló szakirodalomból már kiderült. Emellett ugyanis a századfordulótól kezdve a *Tolnai Világlapja* Bűnügyi Krónika című rovatának a vezetője (1903–1919), 1907-től Gegus Dániellel együtt a rendőrtisztviselők legjelentősebb szakmai orgánumának, a fent említett *Közbiztonság*-nak az egyik szerkesztője és gyakori szerzője is volt, továbbá a századforduló után már ő állította össze az úgynevezett *kék könyvet* is, az államrendőrség működésének és a főváros rendőri-bűnügyi életének éves jelentését.²⁴ Mivel az eddigi publikációkban gyakran pontatlanul szerepelnek az életére vonatkozó adatok, ezért megragadnám az alkalmat, hogy itt pontosítsam és kiegészítsem azokat. Székely Vladimirk nem 1896-tól, hanem 1894 márciusától fogva joghallgatóként, mint rendőri díjnok dolgozott a fővárosi rendőrségnél, majd 1896. április 28-án Rudnay Béla főkapitány terjesztette fel a belügyminiszterhez id. gyakornokká történő kinevezésre 500 forint segélydíjjal. A kinevezése május 1-jén kelt, és május 5-én jelent meg a hivatalos lapban Sukup, illetve Szukup Vladimirk néven.²⁵ Hogy pontosan mikor került a rendőri sajtóirodához, azt nem tudni, de valószínűleg 1896. február 4-én, amikor Rudnay Béla az iroda vezetésével Garlathy Ödön rendőrfogalmazó helyett Rédey Miklós rendőrfogalmazót bízta meg.²⁶ Erről így ír Székely visszaemlékezésében:

²³ *Közbiztonság*, 1911. január 2. (Kiemelés – T. V.). A *Közbiztonság* támogatta például Bárczy István főpolgármester szociális reformjait (*Közbiztonság*, 1911. április 30. A *Népbáz* című vezércikk). A lap egy másik vezércikkében a nők egyenjogúságának kérdésével és a feminista mozgalommal foglalkozott, amelyben a cikk szerzője ugyan leszögezte, hogy „javíthatatlan, makacs feministákká átváltozni” ugyan nem fognak, mégis óvatosan bár, de támogató, a külföldön elért eredményeket pozitív színben feltüntető cikket jelentettek meg a szerkesztők, sőt bírálólag jegyezte meg a szerző, hogy a magyar nők többsége érdektelenséget mutat a női emancipációs küzdelemben. A cikk Sz. V. aláírással született meg, tehát Székely Vladimirk valószínűleg nemcsak mint szerkesztő, de mint szerző is jegyezte ezt a cikket. (*Közbiztonság*, 1911. július 2. Gloszák a nőkérdéshez.)

²⁴ Érdemes elolvasni, hogy a *Népszava* mennyire elégedett volt az 1913-as főkapitányi jelentéssel és annak összeállítójával, illetve mennyire egy húrton pendültek a bűnözés emelkedésének okait elemezve. *Népszava*, 1914. május 31. 1–2.

²⁵ MNL OL K 148. XIV. F. 2111. sz. 5578/1896 fk. rendelet. (Ekkor már megvolt mindkét jogi alapvizsgálója. A díjnokokat a főkapitány, a gyakornokokat és egyéb tisztviselőket a belügyminiszter nevezte ki.) *Budapesti Közlöny*, 1896. május 5.; *Budapesti Hírlap*, 1896. május 6. Csak 1898 februárjában adta be a belügyminiszterhez a kérvényét, hogy nevét Székelyre változtathassa, és az engedély március 11-én jelent meg a hivatalos lapban. *Budapesti Hírlap*, 1898. február 19.; *Budapesti Közlöny*, 1898. március 11.

²⁶ *Pesti Hírlap*, 1896. február 5.; *Budapesti Hírlap*, 1896. február 5.

„Odavezényelt pedig a sajtóirodába Rédey Miklós, akkor még rendőrfogalmazó. Ma ő is főkapitányhelyettes és nyugdíjas. [...] – Látom öcsém! – mondta tehát akkor, tán kissé rosszalólag is, ama bizonyos hivatalból való felavattatásomkor, – hogy velem együtt szeretsz firkálni. Megteszek hát famuluszommá és ketten visszük a sajtóirodát. Csinálunk belőle egészséges, jól működő hivatalt.”²⁷

Annyi bizonyos, hogy 1896 decemberében Rudnay mindkettőjüket „saját kérésükre az állásuktól fölmentette”, és Rédeyt főkapitányi titkárnak nevezte ki, Székelyt pedig „a rendőrségi statisztikai adatok rendszeres gyűjtésével” bízta meg.²⁸ Innentől 1897 áprilisáig Peregriny Sándor rendőrfogalmazó vezette a sajtóirodát, akinek a helyére ekkor Székely Vladimirt nevezték ki.²⁹ Székelyt 1900 októberében megint áthelyezték, ezúttal a bűnügyi osztályhoz, és a rendőri sajtóiroda vezetését ismét Rédey Miklós kerületi kapitányra és főkapitányi titkárra bízta, mellé pedig Gábor Bélát rendelte Rudnay.³⁰ Székely 1902. november 1-jén került vissza a sajtóiroda élére, és innentől kezdve 1917 szeptemberéig ő vezette azt, és így napi munkakapcsolatba került a rendőri riporterekkel.³¹ Valószínűleg nem kis szerepe volt abban, hogy rávegye őket, tartsanak a rendőrséggel annak razziai során, és ismerjék meg testközelből a külvárosi nyomort, mert, ahogy Schreiber Emil kerületi kapitány, az erkölcsrendészet szakértője írta a prostitúció terén abolicionista elveket képviselőkről, pusztán távolról, elméletből nem lehet megismerni egy társadalmi bajt sem:

„Tiszteletre méltó idealisták, akik az abszolút erkölcs uralmát akarják meghonosítani, de mindenütt csak az elméletre támaszkodnak, nem ismerik eléggé az életet, a társadalom kloakáit, a bűnt és ennek legfőbb forrását: a nyomort.”³²

Konkrétan a prostitúcióról is hasonlóan vélekedett:

„a hatósági ellenőrzés mindig humánus és igazságos legyen. Inkább a jóakarató elnézés, mint a túlzott szigor felé hajoljon és mindig azt az elvitázhatatlan tény

²⁷ Székely 1930: 27–28.

²⁸ *Budapesti Hírlap*, 1896. december 20.

²⁹ *Budapesti Hírlap*, 1897. április 6. 1897 szilveszterén azonban elgázolta a villamos, gyógyulása idejére Höllefreund Béla lett megbízva a sajtóiroda vezetésével 1898. február 1-jéig. *Budapesti Hírlap*, 1898. január 2.

³⁰ *Budapesti Hírlap*, 1900. október 16.

³¹ *Budapesti Hírlap*, 1902. november 2.; *Az Est*, 1917. szeptember 7. 1917 szeptemberében Sándor László főkapitány és Schreiber Emil, a közigazgatási osztályt vezető rendőrfőtanácsos létrehozott egy új hivatalt a Közigazgatási Osztályon belül, az Idegeneket Ellenőrző Hivatalt, aminek élére Székely Vladimir került. A Sajtóirodát Környey Zoltán rendőrfogalmazó vette át. *Az Est*, 1917. szeptember 8.; *Pesti Hírlap*, 1917. szeptember 7. Székely még 1898-ban rendőr-írnök, 1901-ben segédfogalmazó, 1907-ben fogalmazó, 1912-ben kerületi kapitány, 1917-ben rendőrtanácsos, 1919-ben főtanácsos, majd 1928-ban, amikor nyugdíjba ment, főkapitány-helyettesi kinevezést kapott.

³² Gegus–Székely (szerk.) 1909: 354.

tartsa szem előtt, hogy ezek a szánandó nők nem mindig önhibájukból, de igen sokszor a *társadalmi és gazdasági viszonyok kényszere következtében kerültek a prostitúció lejtőjére.*³³

Az államrendőrségnek a századfordulón önmagáról kialakított képére jellemző a Székely Vladimír és Gegus Dániel szerkesztésében a *Közbiztonság* által kiadott évkönyvben a rendőrség és a szociális és büntetőjogi reformok kapcsolatának a szerkesztők által megfogalmazott viszonya:

„Évtizedek stagnálása után eleven, pezsgő élet kezdődik. A reformok korára ébredünk mi is végrevalahára. A büntetőjogi és igazságszolgáltatási felfogásban eddig vezérlő eszmék elavultak, megrokkantak. Friss szellő járja át mindenütt a törvénykezés és rendtartás világát. Morzsák jutnak nekünk is, rendőrségnek is akik a közbiztonság és rendfentartás hol bizony szűk sikátorait, hol parlagon maradt útjait járjuk, – holott pedig, mintha *az új áramlatok mind ép a mi hivatásunk üde anyagából és tapasztalatai raktárából termékenyültek volna meg.*³⁴

Perényi Roland könyve az első átfogó jellegű magyar nyelvű feldolgozás a szociális riportok történetéről. Rendhagyó ismertetésemben igyekeztem rámutatni arra, hogy olyan, a társadalomtörténeszek számára is értékkel bíró forráscsoportól van szó, amit a hazai szakma még nem aknázott ki minden aspektusában. Perényi könyve rövid és érdekes bevezetést nyújt a témába, az nem tekinthető egy kutatás lezárásának, vannak vitatott értelmezések és még nyitott kérdések is. Írásomban ezek közül a „szegénység kriminalizációjának” értelmezésével foglalkoztam elsősorban, és ehhez kapcsolódóan a magyar szociális riport, a rendőri riportterek és a századforduló kriminológiai kérdéseinek összefüggéseit igyekeztem felvázolni.

FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

K 148. Belügyminisztérium, elnöki iratok 194. doboz 1896. XIV. F. 2111. sz. 5578./1896 fk. rendelet.

Alpári Gyula 1911: Egy számláló biztos följegyzéseiből. *Huszedik Század* (12.) 1. 229–234.

Bakonyi Kálmán 1916: *Az állami és társadalmi gyermekvédelem*. H. n.

Bakonyi Kálmán 1927: *A magyar szabadkőművesek igazsága*. Budapest.

Balla Jenő 1909: *Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelméből*. Budapest.

³³ Gegus–Székely (szerk.) 1909: 355–356. (kiemelés – T. V.).

³⁴ Gegus–Székely (szerk.) 1909: 381. (szerkesztők szövege, kiemelés – T. V.).

- Friedmann Ernő 1903: *A korlátozott beszámíthatóságról. Huszadik Század* (4.) 1. 129–146.
- Gegus Dániel – Székely Vladimír (szerk.) 1909: *A Közbiztonság Almanachja 1910. évre. I. évfolyam*. Budapest.
- Krecsányi Kálmán 1909: Előszó. In: Balla Jenő: *Bűn és nyomor. Leleplezések Budapest rejtelmeiből*. Budapest, 3–5.
- Somogyi István 1929: *A szabadkőművesség igazi arca. I–II. kötet*. Budapest.
- Székely Vladimír 1930: Visszaemlékezés a régi Rendőri Sajtóirodára. In: *A Budapesti Napilapok Rendőri Rovatvezetőinek Szindikátusa 50 éves jubileumi évkönyve*. Budapest, 27–28.
- Tábori Kornél – Székely Vladimír 2014: *A bűnös Budapest*. Budapest.

A Magyar Detektív, 1932.

Az Est, 1917, 1934.

Belügyi Közlöny, 1901–1918.

Budapesti Hírlap, 1896–1902.

Budapesti Közlöny, 1896–1898.

Esti Kurir, 1928.

Közbiztonság, 1911.

Népszava, 1914, 1926.

Pesti Hírlap, 1896, 1917.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bálint Angelika 2014: Nyomor az utcán. A budapesti hajléktalanokról alkotott kép a századfordulón. *Valóság* (57.) 7. 88–98.
- Bálint Angelika 2017: „A nyomornak nincs mit kockáztatnia.” A kriminalizáció logikája a szegénység 20. század eleji ábrázolásaiban. In: Kovács Janka – Kökényessy Zsófia – Lászlófi Viola (szerk.): *A normán innen és túl. Tanulmányok a Történeti Kollégium konferenciájának előadásaiból*. Budapest, 165–180.
- Bódy Zsombor 2013: Perényi Roland: A nagyvárosi bűnözés társadalomtörténete. Hétköznapi bűnözés Budapesten a 19–20. század fordulóján című PhD-értekezésének nyilvános vitája: Bódy Zsombor opponensi véleménye. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXVIII*. Budapest, 255–260.
- Buza Péter 2013: Akit elárult a hazája. In: Buza Péter (szerk.): *Tábori bűnös Budapestje*. Budapest, 5–74.
- Buzinkay Géza 2005: A bűnügyi hír, a riporter és a rendőr. *Budapesti Negyed* (13.) 1–2. 7–30.
- Csunderlik Péter 2018: „A betegséget ismerni kell, mi előtt azt meggyógyíthatnók.” A magyar szociográfiai irodalom jelentkezése és ideológiája a kezdetektől 1919-ig. In: Tóth Pál Péter (szerk.): *A magyar szociográfia a 20–21. században. Tanulmánykötet*. Budapest, 74–88.

- Gyáni Gábor 1999: *Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten (1870–1940)*. Budapest.
- Gyáni Gábor 2007: „Térbeli fordulat” és várostörténet. *Korunk* III. folyam (18.) 7. 4–12.
- Kollár Nóra et al. (szerk.) 1995: *A fővárosi rendőrség története (1914-ig)*. Budapest.
- L. Nagy Zsuzsa 1973: A szabadkőműves mozgalom szerepe a két világháború között. *Századok* (107.) 2. 329–390.
- Lepetit, Bernard 2002: Tér és történelem. In: Benda Gyula – Szekeres András (szerk.): *Tér és történelem*. Budapest, 65–75.
- Mátay Mónika 2013: Perényi Roland: A nagyvárosi bűnözés társadalomtörténete. Hét-köznapi bűnözés Budapesten a 19–20. század fordulóján című PhD-értekezésének nyilvános vitája: Mátay Mónika opponensi véleménye. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXVIII*. Budapest, 261–266.
- Novák Veronika 2008: A városi tér elméletben és gyakorlatban. A középkori és a kora újkori társadalmi tér kutatása Nyugat-Európában. *Aetas* (23.) 2. 138–150.
- Perényi Roland 2006: Városi tér és hatalom: „utcapolitika” a századfordulós Budapesten. *Századvég* (11.) 39. 28–55.
- Perényi Roland 2008: Az utca rendje. Rendőri térfigyelés a századfordulós Budapesten. *Rendvédelem-történeti Füzetek* (15.) 18. 113–124.
- Perényi Roland 2009: A bűn és nyomor tanyái. A szegénység és bűnözés tere Budapesten a 19–20. század fordulóján. In: *Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv IV*. Budapest, 205–226.
- Perényi Roland 2012: *A bűn nyomában. A budapesti bűnözés társadalomtörténete 1896–1914*. Budapest.
- Perényi Roland 2013: Válasz Bódy Zsombor és Mátay Mónika opponensi véleményére. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXVIII*. Budapest 266–270.
- Perényi Roland 2014: Nyomor, bűn, deviancia. A nagyváros szociális problémáinak kép(telenség)je a 19–20. századi szociális riportokban. In: Szvoboda Dománszky Gabriella (szerk.): *Tanulmányok Budapest Múltjából XXXIX*. Budapest, 105–126.